

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ВІДРОДЖЕННЯ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

У роботі проаналізовано сучасний стан цукробурякового виробництва регіону, окреслено шляхи його розвитку в умовах ринкових відносин. Показано форми інтеграції в цукробуряковому виробництві.

Ключові слова: ефективність цукробурякового виробництва, інтеграція, форми інтеграції.

In this paper the current state of sugar beet producing region is analyzed, the ways of its development in market economy conditions is identified. Forms of integration in sugar beet production is shown in this article.

Keywords: efficiency of sugar beet production, integration, forms of integration.

Окреслення проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Цукробуряковий комплекс України відіграє важливу роль в економіці держави. Він є важливим джерелом забезпечення населення в цінних продуктах харчування, а харчової промисловості – у сировині. Сучасний цукробуряковий підкомплекс має значні проблеми в контексті становлення і розвитку. За останні роки виробництво цукру невпинно зменшується і нині не задовольняє внутрішніх потреб країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблемам розвитку бурякоцукрового виробництва присвячені наукові праці вчених економістів-аграрників, зокрема В. Ф. Губенка, П. П. Марикуліна, А. П. Зелінського, П. П. Борщевського, В. С. Бондаря, А. В. Шпичака та інших.

Вони розробили низку теоретико-методологічних положень економіки цукробурякового виробництва, які в умовах планової економіки забезпечували його ефективне функціонування. Проте ринкова економіка внесла і продовжує вносити суттєві корективи у теорію і практику агропромислового виробництва, зокрема цукробурякового.

Метою статті є виявлення основних причин спаду в регіоні виробництва цукру та обґрунтування шляхів його розвитку на основі спеціалізації та інтеграції в цукробуряковому підкомплексі.

Виклад матеріалу дослідження. Для виходу з економічної кризи необхідні чітка структурна перебудова всього агропромислового комплексу, спеціалізація та концентрація бурякосіючих господарств, впровадження інтенсивних технологій, удосконалення економічних відносин між товаровиробниками сировини та цукровими заводами, державна підтримка галузі.

Тернопільська область в минулому займала в країні вагомe місце з виробництва цукру. Область виробляла понад десять відсотків виробництва цукру країни. В умовах кризової ситуації цукробурякове виробництво занепало. За останні роки посівні площі під цукровими буряками скоротилася з 92,7 тис. га у 1990 р. до 37,9 тис. га в 2009 р., а валові збори цукросировини зменшилися з 2010 тис. т. до 1208 тис. т. Відповідно, виробництво цукру зменшилося в 2,5 рази [5].

Особливо відчутний спад цукробурякового виробництва відбувся після 1995 р., коли була ліквідована державна монополія на виробництво і збут цукру. Відмінивши систему державних замовлень на цукор і сировину, держава спонукала бурякосіючі господарства і цукрозаводи до самовиживання.

Внаслідок цього були порушені економічні відносини між бурякосіючими господарствами та цукровими заводами, відбулася деформація сформованих зон, поставки сировини на заводи дестабілізувалися. З кожним роком виробництво цукру невпинно зменшувалось і в останні роки ледве задовольняє внутрішні потреби регіону.

Головна причина такого стану цієї інтегрованої галузі – загальна невизначеність українського цукроваріння за постійного недотримання оптимальних термінів виконання

договірних зобов'язань у згаданій сфері. Недостатня кількість сировини призвела до того, що половина заводів області не працювали. Відсутність обґрунтованої державної політики в цукровій та суміжних підгалузях промисловості призвела до занепаду цукробурякового підкомплексу.

Майже щорічно змінювались умови угод щодо розрахунків між бурякосіючими господарствами і цукровими заводами. Переробні підприємства підвищили квоту стягнення цукру з постачальників сировини, несвоєчасно розраховуються з бурякосіючими господарствами, не виконуючи умов укладених договорів. Це практично означає вимушене кредитування цукрової галузі з боку сільськогосподарських виробників і значне погіршення фінансового стану господарств. Аналіз цукробурякового виробництва показує, що воно має тенденцію до зниження.

Таблиця 1

Виробництво цукрових буряків та цукру в господарствах Тернопільської області¹

Роки	Площа плантацій, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т	Рівень рентабельності цукрових буряків, %	Виробництво цукру, тис. т
1990	107	309	3313	27,2	442,4
2000	73,0	212	1202	-4,3	152,5
2005	56,2	269	1476	22,9	183,1
2006	76,2	303	2237	23,8	229,7
2007	59,6	350	2058	17,8	176,1
2008	42,9	331	1403	36	148,5
2009	37,9	320	1208	85,7	134
2015	72	350	2520	38	327

¹ Розрахунок авторів на основі статистичних даних.

Дані таблиці свідчать про те, що виробництво цукросировини різко зменшилося в основному через скорочення посівних площ. В перспективі господарства області можуть збільшити плантації цукрових буряків до 72 тис. га і виробити не менше 2520 тис. т цукросировини. Така її кількість сповна забезпечує виробничі потужності цукрових заводів в оптимальні терміни роботою на 60–70 діб.

Враховуючи особливе значення цукробурякового виробництва для економіки країни та необхідність якнайшвидше повернути втрачені позиції України на світовому ринку цукру, Київський науково-дослідний інститут цукрових буряків розробив комплексну програму розвитку галузі до 2012 року. Головна мета цієї програми полягає у забезпеченні реального збільшення виробництва цукрових буряків та цукру в межах прогнозованих показників та підвищення ефективності функціонування цукрового підкомплексу в цілому. Програмою передбачено залучення посівних площ в найпридатніших для цього районах, зокрема, і в Тернопільській області.

Головним напрямом підвищення ефективності бурякоцукрового підкомплексу є раціональна спеціалізація та концентрація виробництва. Дослідженнями доведено, що великі спеціалізовані господарства мають більше можливостей для впровадження нових технологій та удосконалення організації виробництва. Це підтверджують дані по Тернопільській області.

Таким чином, дані таблиці показують, що на більших площах урожайність цукрових буряків вища на 50–100 ц/га. На великих площах вищий рівень механізації, ефективніше використовують землю і матеріальні ресурси, що веде до зменшення затрат праці на одиницю продукції та зниження її собівартості. Найпотужнішими районами виробництва цукрових буряків мають бути ті, де розміщені цукрові заводи. Це – Гусятинський, Чортківський, Кременецький, Збаразький, Созівський, Лановецький та ін.

В господарствах цих районів посівні площі цукрових буряків доцільно розширити, що

дасть змогу значно скоротити затрати на перевезення сировини. Це мають бути великі господарства зерново-бурякового напрямку з розвинутим тваринництвом. Розрахунки показують, що в найближчі роки в області можна виробляти понад 2,5 млн. т цукросировини за середньої врожайності 35–40 т/га.

Таблиця 2

Групи господарств за розмірами посівних площ цукрових буряків у 2009 р.¹

Розмір підприємств за площею, га	Кількість підприємств (одиниць)	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. ц
До 50	78	264	336
50-100	21	289	478
100-250	19	314	937
250-500	14	296	1454
500-1000	4	330	745
1000-2000	8	356	4354
2000-3000	1	373	1017

¹За статистичним даними.

Основним завданням на сучасному етапі розвитку галузі є стабілізація виробництва сировини за мінімальних затрат та повного забезпечення роботи цукрових заводів на оптимальний період цукроваріння. Для цього виробничі потужності кожного заводу необхідно збалансувати із сировинними ресурсами, враховуючи специфіку кожного району. Розрахунки показують, що для досягнення беззбитковості роботи заводів необхідно забезпечити сезон цукроваріння не менше 50–0 діб.

Важливим фактором підвищення ефективності цукробурякового виробництва є цінова політика. Ми вважаємо, що для рентабельного цукробурякового виробництва базова ціна на цукросировину має бути 37–40 грн. за 1 ц.

Для підвищення ефективності цукробурякового підкомплексу необхідно удосконалити виробничі відносини між бурякосіючими господарствами та цукровими заводами. Нині ці відносини базовані на договорах купівлі і продажу. Проте лише за допомогою цінового механізму економічні відносини обох партнерів не вдалося забезпечити. Сьогодні в цукробуряковому виробництві, як і в інших галузях АПК формуються різні форми господарств та об'єднань, удосконалюються інтеграційні системи агропромислового типу для широкого впровадження інтенсивних методів виробництва.

Форми поширення інтеграційних процесів в цукробуряковому виробництві можуть бути різноманітними: інтеграція між цукро заводами і бурякосіючими господарствами на основі контракту; створення при цукрових заводах машинно-технологічних станцій для забезпечення бурякосіючих господарств технікою, добривами, насінням, засобами захисту рослин та ін.; спільне вирощування цукрових буряків бурякосіючими господарствами та цукровими заводами за рахунок кредитів та інші.

Відомі складніші (змішані) форми інтеграції, які охоплюють цукрові заводи, бурякосіючі господарства, обслуговуючі галузі та банки. Ми вважаємо, що в умовах кризової ситуації найдієвішою стосовно оптимального використання ресурсів є агропромислові об'єднання. Це – вища форма інтеграції, за якої досягають органічного поєднання сільськогосподарського і промислового виробництва у значніших масштабах на основі спеціалізації, концентрації та кооперування. В таких об'єднаннях єдиний технологічний комплекс становлять вирощування цукросировини, її зберігання та переробка, реалізація продукції та використання відходів.

Для раціонального використання відходів цукрового виробництва (жом, меляса, фільтраційний осад) доцільно при заводах створити як це було у 1970–1980-х рр., комплекси з відгодівлі ВРХ, підсобні промисли та цехи переробки меляси. Розвиток підсобних

помислів сприятиме комплексному використанню виробничих ресурсів цукро заводів та створенню робочих місць. Використання трудових ресурсів стане можливим протягом року. Діяльність підсобних промислів слезитиме своєрідним трампліном для розвитку ринкового мікросередовища всередині ареалу, що займає об'єднання.

Агропромислове об'єднання має стати координатором розвитку в ньому ринкової інфраструктури, головним інтегратором якого буде цукровий завод. Підпорядкованість всіх складових єдиному центрові створює передумови для ефективного розвитку міжгосподарської кооперації та комбінунання виробництва. При цьому доцільним є створення замкнутої системи організації бізнесу, що дає змогу акумулювати кошти, які використовуватимуть для формування оптимальної інфраструктури об'єднання переливом капіталу з єдиного джерела фінансування в підсистеми, на продукцію яких буде попит. Така акумуляція коштів дасть змогу модернізувати виробництво цукру на всіх його стадіях, а також сприяти підтримці діяльності об'єктів соціального призначення.

Необхідною умовою забезпечення ефективного використання виробничих ресурсів на засадах міжгосподарської кооперації та комбінунання виробництва в агропромисловому об'єднанні є досягнення оптимальної структури його одиниць. Агропромислове об'єднання в цукробуряковому виробництві необхідно створювати поетапно з урахуванням конкретних умов, досягнутого рівня концентрації виробництва в кожному регіоні. Для цього необхідно насамперед удосконалювати сировинні зони цукрових заводів, поглиблювати спеціалізацію сільськогосподарських підприємств на виробництві цукрових буряків та розвитку м'ясо-молочного скотарства.

Висновки. На основі викладеного можна зробити висновки:

1. Тернопільська область має всі можливості для того, щоби відродити цукробурякове виробництво і щорічно вирощувати не менше 2,5 млн. т цукросировини за середньої врожайності 35–40 т/га і виробляти понад 320 тис. т цукру.

2. Підвищення ефективності цукробурякового виробництва можливе за умов комплексного поєднання всіх чинників, що впливають на дану галузь. На нашу думку, до них належать: концентрація і спеціалізація бурякосіючих господарств навколо заводів, спільне використання матеріальних і трудових ресурсів комбінунанням виробництва, матеріальна зацікавленість партнерів у його високих кінцевих результатах, удосконалення цінового механізму на сировину і цукор, що забезпечило б нормативну рентабельність сільгоспідприємствам і цукровим заводам.

3. В умовах ринкових відносин зростає роль різних інтеграційних форм господарювання. На нашу думку, найефективнішими організаційними структурами є агропромислові об'єднання, які дають змогу раціонально використовувати виробничі ресурси, акумулювати кошти для розвитку виробництва, задовольнити попит населення в продукції як на мікроекономічному рівні, так і у цілому в країні.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. – К.: ННЦ, ІАЕ, 2005. – 292 с.

2. Благодатний А. В. Розвиток і вдосконалення фінансово-кредитного механізму АПК. – К.: ІАЕ, 2005. – 164 с.

3. Дусановський С. Л. Агропромисловий комплекс України в ринкових умовах. – Тернопіль, МСП «Тайп», 2009. – 172 с.

4. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК. – К.: ІАЕ, 2006. – 400 с.

5. Сільське господарство Тернопільської області: Статистичний збірник. – Тернопіль. – 2009. – 226 с.